

ՀՏԴ 911,3001Աշխարհագրություն**Ա.Ռ.ԱՎԱԳՅԱՆ****ԵՊՀ սերվիսի ամբիոն, պրոֆեսոր****E-mail: avagyan@ysu.am****Օֆելյա ԱՌԱՔԵԼՅԱՆ****ԵՊՀ սերվիսի ամբիոն****E-mail: ofelya.aragelyan@ysu.am**

**ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԺԱՌԱՆԳՈՒԹՅԱՆ
ԳՆԱՀԱՏՈՒՄԸ ԶԲՈՍԱՇՐՋՈՒԹՅԱՆ
ԶԱՐԳԱՅՄԱՆ ԵՎ ԱԶԳԱՅԻՆ ՄՏԱԾԵԼԱԿԵՐՊԻ
ՎԵՐԱԽՄԱՍՏԱՎՈՐՄԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ**

Աշխատանքում քննարկվել, բացահայտվել և գիտականորեն հիմնավորվել է՝ այն դերը որը կարող է կատարել մշակութային ժառանգությունը, պետության և պետականության պաշտպանունակություն, հզորացման հասարակական (ազգային) մտածելակերպի վերախմտավորմանը, անհատի մոտ հպարտության և արժանապատվության զարգացման գործում: Առաջադրված խնդրի լուծման գործում կարևորվել է զբոսաշրջության դերը՝ որպես նախնիների (անցյալի) մտածելակերպը, գործելակերպը ներկա բերելու, նրա հենքի վրա ներկա սերունդներին դաստիարակելու, նյութականը հոգեդեմի հումանիստականի վերափոխելու կիրառական միջոց: **Բանալի բառեր**՝ տուրիզմ, մշակույթ, ժառանգություն, տաճար, խաչքար, ամրոց, կիկլոպ, առասպել:

**А. Р. Авагян, О.Н. Аракелян
ОЦЕНКА КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ В
КОНТЕКСТЕ РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА И
РЕИНТЕРПРЕТАЦИИ НАЦИОНАЛЬНОГО
МЕНТАЛИТЕТА**

В работе обсуждена, раскрыта и научно обоснована роль, которую могут сыграть культурное наследие, обороноспособность государства, переосмысление

общественного (национального) менталитета, расширения прав и возможностей развития индивидуальной гордости и достоинства. В решении проблемы выделена роль туризма как практического средства доведения образа мыслей и практик предков (прошлого) до настоящего, воспитания на его основе нынешних поколений, превращения материального в духовное и в гуманистические ценности.

Ключевые слова: туризм, культура, наследие, храм, хачкар, замок, циклоп, миф.

A.R.Avagyan, O.N.Arakelyan

ASSESSMENT OF CULTURAL HERITAGE IN THE CONTEXT OF TOURISM DEVELOPMENT AND REINTERPRETATION OF NATIONAL MENTALITY

The work discussed, revealed and scientifically substantiated the role that can be played by the cultural heritage, the state's defense capacity, the reinterpretation of the public (national) mindset of empowerment, and the development of individual pride and dignity. In solving the issue, the role of tourism has been highlighted as a practical means of bringing the way of thinking and practices of the ancestors (past) to the present, educating the present generations on its basis, and transforming the material into the spiritual into a humanistic one.

Key words: tourism, culture, heritage, temple, khachkar, castle, cyclops, myth.

Խնդրի դրվածքը: Միջազգային կնճռոտ հարաբերությունների մեջ մտած Հայաստանը ստիպված է մենակ հաղթահարելու իր առաջ ծառայած մարտահրավերները: Հայ ժողովուրդը իր անվտանգությունը, պետության ամրապնդումը, պետականության կառուցումը, տնտեսական զարգացումը, սոցիալական առաջընթացը կարող է ապահովել միայն սեփական ուժերով՝ զարգացած տնտեսություն ունենալու միջոցով: Իր հերթին տնտեսության զարգացման համար անհրաժեշտ է ունենալ ազգանպաստ գաղափարախոսություն, հպարտ, արժանապատիվ, հայրենանվեր քաղաքացիներ ինչպիսին ունեցել են մեր նախնիները:

Նախնիների ապրելու փիլիսոփայությունը, գործելակերպը մեզ է հասել հոգևոր, նյութական մշակութային արժեքների՝ մշակութային ժառանգության միջոցով: Խնդիրը մշակութային ժառանգության ճիշտ ընկալումն և արդյունավետ օգտագործումն է, որը հնարավոր է մշակութային ժառանգության նոր մարտահրավերների համապատասխան գնահատման և արդյունավետ օգտագործման միջոցով:

Հայկական մշակութային ժառանգությունը գիտական մակարդակով լավ ուսումնասիրված է: Սակայն հիմնականում այն մնում է գիտության հանուն

գիտության: Մշակութային ժառանգության կիրառական նշանակությունը թույլ է արժաձված, հատկապես հասարակության լայն մասաների համար: Հասարակության կողմից մշակութային ժառանգությունը ընկալվում է սիրողական մակարդակով: Ժողովրդական լայն զանգվածները իզորու չեն տեսնելու և ընկալելու մշակութային ժառանգության ներքին հզոր շերտերը:

Խնդիրը մշակութային ժառանգության մասին ամբողջական պատկերի ստեղծումն է, և այն ժողովրդի սեփականություն դարձնելն է: Այդ գործում իր վճռական դերը կարող է կատարել՝ զբոսաշրջությունը:

Մեծ է զբոսաշրջության հնարավորությունները մշակութային ժառանգության էթիկական, բարոյական, հոգևորհոգեբանական, գեղագիտական, ռազմավարական կարողությունների բացահայտման միջոցով երիտասարդությունը ազգային ոգով դաստիարակության գործում:

Հայկական մշակույթը օժտված է ներքին մեծ էներգիայով: Ժամանակի տիրույթում այն դառնում է ոգեղեն ալիք, որը նախնիների արյան կանչն է, ռազմի դաշտում հաղթած զենքերի շառաչի արձագանքը, նահատակների հիշատակը անմահացնող ծիրանի փողի հառաչանքը, վրեժի ոգով լցված զինվորի սխրանքը:

Մշակութային ժառանգության ներքին շերտերից ծնված ոգեղեն ալիքը ներկա սերունդի մեջ ավելի է ամրապնդում արժանապատվությունը, հպարտությունը ակնածանքը նախնիների նկատմամբ, զինվորին դարձնում անպարտ: Անպարտության ոգին է ազգի, տեսակի ներկան ու ապագան:

Հայկական մշակույթը մեծ է ու հզոր: Ինչպես է. Մեծելայտիսն է գրում «Հայաստանում ես գտա մարդկային գործունեության և կոնստրակտիվ բանականության այնպիսի շերտավորումներ, որ շնչառությունն քիչ էր մնում կանգ առնել: Հայկական հին ու նոր մշակույթը ամբողջությամբ բովանդակ մի տիեզերք է»: (1)

Խնդիրը այդ տիեզերականը հասարակությանը հատկապես երիտասարդությանը գորու դարձնելն է:

Մոտեցումները և մեթոդները: Աշխատանքում օգտագործվել է ժամանակի, տարածության, համակարգային, վերլուծության և համադրության վերացարկման, մոտեցումները և մեթոդները:

Ժամանակի և տարածության մոտեցումը հնարավորություն է տվել հետազոտվող օբյեկտը դնել որոշակի ժամանակի և որոշակի սահմաններում: Խնդիրը նրանում է, որ աշխարհագրության կողմից ուսումնասիրվող առարկան իր կառուցվածքով և բովանդակությամբ դիմադրել է ու փոփոխվող, փոխվում են ժամանակները մեթոդական սկզբունքները, մոտեցումները:

Համակարգչային մոտեցումը հետազոտվող առարկան դիտում է որպես առանձին բաղադրիչների միմյանց հետ փոխկապակցված, միմյանց փոխալայնավորող ընդհանրության: Ընդհանրություն, որի յուրաքանչյուր բաղադրիչն ունի իր որոշակի տեղը և դերը: Այդ տեղը և դերը որոշելու համար վերլուծության մեթոդով ուսումնասիրվող օբյեկտը բաժանվել է առանձին

բաղադրիչների, այնուհետև վերացարկման մեթոդի կիրառման միջոցով նրանցից ընտրվել են ավելի կարևորները, համադրության մեթոդով կատարվել է ընդհանրացում, ստեղծելով օբյեկտի գիտականորեն հիմնավորված կառուցվածքը:

Տնտեսական վերլուծության միջոցով քննարկվել է առարկայի անցյալը, ներկան և ապագան: Ինչպես Մամյուելսոն և Նորդհաուսն են նշում «Տնտեսական վերլուծությունը մի մոտեցում է, որը սկսում է ենթադրությունից և ապա դատողություններից շարքով հասնում է կանխատեսումների»: (2)

Գիտական նորությունը: Տրամաբանության միջոցով անցում է կատարվել դեպի մշակութային ժառանգության ներքին շերտերը, բացահայտելով հասարակության մեծ զանգվածներին դեռևս անհայտ արժեքները: Գիտականորեն հիմնավորվել է մշակութային ժառանգության կարևորությունը ազգային մտածելակերպի փոփոխության, հոգեկերտվածքի վերափոխման և արժանապատվության գործում:

Առաջին անգամ գիտական խորը վերլուծության է ենթարկվել զբոսաշրջության առանցքային դերը մշակութային ժառանգության կարողությունների մեծ դերն ու նշանակությունը ազգային հպարտության, արժանապատվության առաջացման և զարգացման գործում:

Հետազոտության արդյունքների վերլուծությունը: Մշակույթը հասարակության զարգացման որոշակի մակարդակ է, ապրելու փիլիսոփայություն:

Մշակութային ժառանգությունը նախնիների կողմից ստեղծված և սերունդներին փոխանցված նյութական և հոգևոր արժեքներ են: Նյութական արժեքները հասարակության նյութական գործունեության արդյունքն են, սրանք իրենց մարմնավորումն են գտել տարբեր տիպի կառույցներում՝ ամրոցներ, բերդեր, տաճարներ, եկեղեցիներ, խաչքարեր, կամուրջներ և այլն:

Հոգևոր մշակութային արժեքները արդյունք են հասարակական գիտակցության ձևավորման (ճանաչողություն, բարոյականություն, կրթություն, դաստիարակություն, լուսավորություն):

Մշակութային յուրահատուկ արժեքներ են ստեղծվել բնության առարկաների սիմվոլացման միջոցով, և մեզ հասել առասպելների, լեգենդների, ավանդապատումների ձևով որպես մշակութային ժառանգություն:

Բնության առարկաների վրա հենված մշակութային ժառանգությունը մարդու կողմից ստեղծված կոտրքերն են, որոնց հետ նա կապել է իր իդեալերը, երազանքները: Նրանց միջոցով մարդ շունչ ու հոգի է տվել բնական անշունչ առարկաներին, հոգևոր կամուրջ գցելով բնականի և բանականի միջև, մի այնպիսի կամուրջ, որի երկու ափերը հազարամյակների ընթացքում խառնվել ու սերտաճել են և շատ դեպքերում դժվար է գտնել նրանց բաժանարար գիծը: Հենց այդ սերտաճման շնորհիվ բնական ստացել է մշակութային

բովանդակություն և հազարամյակների ընթացքում հարստանալով դարձել է մշակութային ժառանգություն:

Հայաստան աշխարհի սրտում Արարատյան դաշտն է, որը երկրաբանական առումով մի սովորական տեկտոնական կքվածք է, ծածկված լճագետային սառցադաշտային նստվածքներով, հագեցած բազմաշերտ արտեզյան ջրերով, դաշտի կենտրոնով հոսում է Արաքսը իր պղտոր ջրերով:

Արարատյան դաշտի եզրերում Արարատ, Արայի, Արագած և Գեղամա լեռներն են: Այս ամենը ընդհամենը երկրաբանություն է իր ստեղծած անշունչ առարկաներով:

Մշակութային բովանդակությամբ Արարատյան դաշտը իրեն եզրավարող լեռներով, նրանցից դաշտ հոսող գետերով ամբողջական պատմություն է ու մշակույթ:

Այստեղ աստվածներն են առաջինը շունչ առել, աստծո որդին է երկնքից իջել, այստեղ Աստվածաշնչի գաղափարն է երկնվել:

Արարատյան դաշտում հետջրհեղեղյան առաջին օջախն է կառուցվել, հողն է մշակվել համաշխարհային քաղաքակրթության հիմնաքարն է դրվել: Այստեղ իր առաջին քայլերն է արել *homo sapiens*-ը՝ բանական մարդը: Արարատյան դաշտը Նոյ Նահապետի ընտանիքի հանգրվանն է՝ օջախը, որը իր տաքությամբ և անմար կանթեղով ջերմացրել ու լուսավորել է աշխարհը:

Արարատյան դաշտը համայն մարդկության, պայծառատեսության, քերթվածության, դպրության, քրիստոնեական հավատքի օջախն է:

Արարատյան դաշտը հայ ժողովրդի պետության և պետականության գլխավոր կենտրոնն է եղել և կա, այստեղ են եղել հայոց մայրաքաղաքներից մեծ մասը՝ Բագարանը, Երվանդաշատը, Արմավիրը, Արտաշատը, Վաղարշապատը, Դվինը և Երևանը:

Արարատյան դաշտում Հիսուս Քրիստոսի առաքյալներ՝ Թադևոսն ու Բարդուղիմեոսն հիմնեցին Հայաստանյաց Առաքելական Սուրբ եկեղեցին: Հայաստանում Քրիստոնեությունը պետական կրոն հռչակելու առաջին տարիներին (301-303թթ.) Տրդատ Գ-ի և Գրիգոր Պարթևի (Լուսավորիչ) օրոք, Հայաստանում կառուցվեց Էջմիածնի Մայր Տաճարը, որը դարեր շարունակ եղել է հայ ժողովրդի հոգևոր հավատը պահպանող, հույս ու սեր ներշնչող հովիվը:

Արարատյան դաշտով հոսող Մայր Արաքսը շրջակա դաշտերին ջուր տվող գլխավոր աղբյուրն է:

Արարատյան դաշտին վայելչագեղ տեսք է տալիս Արարատ լեռը:

Արարատը լույս է, հայի գոյատևման հույսն է: Արարատը շնչում է շիկացած ընդերքից հանած տաքությամբ ջերմացնում է տեսնողներին: Արարատը տիեզերական ալեհավաք է և իր Աստվածային կարողությամբ ուժ ու կորով է ճառագում աշխարհով մեկ սփռված Նոյի սերունդներին՝ հայրենի օջախ է կանչում:

Արարատի դիմաց գեղեցկության, սիրո հավատարմության, հավերժության խորհրդանիշ Արայի լեռն է խոցված սրտին սպեղանի դնող եկեղեցիով:

Արայի թիկունքում Արագածն է, որի սիրտը զավակների կարոտից ճեղքվել է մեծ կիրճ է դարձել: Հորիզոնի չորս կողմը ուղղված գագաթներով, ծաղկազարդ գորգերով իր զավակներին տուն է կանչում:

Այս ամենը վկայում է, որ Հայաստանի բնության առարկաները անգամ շնչում են, խոսում, կախարդում: Նրանք բնության և հոգևորի միավորումն են՝ մշակութային արժեքներ ու ժառանգություն են:

Նյութական մշակութային ժառանգությունը մարդու կողմից ստեղծված նյութական արժեքներ են՝ քաղաքացիական, կրոնական, պաշտամունքի շինությունները և հուշարձանները:

Հայաստանում հորդ գետերի մի ամբողջ մյուսն են ձգվում քարե կամուրջները: Ամպամերձ արծվային բարձրունքներից անքթիթ նայում են քարակուռ բերդերը: Երկրով մեկ դրված նախշաքանդակ խաչքարերը: Տաճարները միայնակ կամ խումբ-խումբ կանգնած է մարդաշատ վայրերում: Եվ այս ամենը քարի ու մարդկային հանճարի միաձուլումից: Հենց դրանից է որ նույնիսկ հին ավերակները ոչ թե պարզապես պատի մնացորդներ են այլ կենդանի օրգանիզմի մասեր: Նրանք պահպանում են իրենց ժամանակի ոգին, նրա կերպարը և դա սառը քարի մեջ հանկարծ տեսնում ես կենդանի արյան հորձանք: (3-221)

Հայկական քարակերտ շինությունները մշակութային արժեքները զուտ ամրոց, բերդ, տաճար կամ խաչքար չեն, նրանցից յուրաքանչյուրը մի ավանդապատում է, հոգևոր, հոգեղեն մշակութային ժառանգություն:

Հոգևոր մշակութային ժառանգություն արժանահիշատակ կառույցներ են Էջմիածնի Մայր Տաճարը, Խոր Վիրապը, Գեղարդը, խաչքարերը և այլն:

Էջմիածնի Մայր Տաճարը ըստ ավանդապատման կառուցվել է այնտեղ ուր Հիսուս Քրիստոսը իջնում է «Էջ Միածինն» ցույց է տալիս այս վայրը ուր Ս. Հռիփսիմյանց կույսերի նահատակության պատվին պետք է կառուցել «տուն աղոթից»:

Էջմիածնի Կաթողիկե եկեղեցին Հայաստանի քրիստոնեական առաջին տաճարն է: Այն եղել է նորահաստատ քրիստոնեության հոգևոր գործիչներ պատրաստող և կաթողիկոսության նստավայր և մինչև այժմ էլ պահպանում է իր դերն ու նշանակությունը:

Յուրահատուկ է Խոր Վիրապի դերը կառուցված Արտաշատ մայրաքաղաքի միջնաբերդում: Նրա բակում գտնվող Վիրապում 15 տարի բանտարկված է եղել Գրիգոր Պարթևը (Լուսավորիչը), որը եղել է քրիստոնեության տարածողը հզոր կամքի, ազնվության և կայունության տիպար, անդավաճան իր համոզմունքներին:

Հոգևոր մշակութային ժառանգության բացառիկ արժեք է Հռիփսիմեի տաճարը: Այն կառուցվել է 618թ., ըստ ավանդության Հռիփսիմեի նահատակման տեղում:

Հոգևոր ժառանգության յուրատեսակ արժեքներ են խաչքարերը: Հայոց խաչքարը կենաց ծառի է նման: Նրա թևերից ինչպես ճյուղերից կախված նուր ու խաղողի ճուփեր, իսկ ձողը ծառաբնի պես աստիճանաբար ու աննկատ վերածվում է արմատների: Խաչի բունը զարդաքանդակ է, որը կյանք է տալիս մեռյալ խաչի կերպարանքին, խաչքարը հիրավի քարացած երաժշտության նմուշներ են: (3-309-310)

Ոսկերչական ճաշակով ու նրբագեղությամբ ասեղնագործ խաչքարերը նյութականից վերածվում են հոգեղենի (հոգևոր արժեքների):

Խաչքարը հավատ է, նրանով շաղախված հույս է, պապերից ժառանգած ուժն ու կորով, թեկուզ և խաչ է՝ խաչելիություն, բայց և անհրաժեշտության դեպքում սուր է թշնամու դեմ: Խաչը հոգևորի ու իրականության, միասնության նշան է: Որքան հոգևորը ուժեղ է և խորը, այնքան ճշմարիտ է իրականությունը: Ճշմարիտ իրականությանը կարող է հասցնել միայն սուր դարձած խաչը: Սուրն է աշխարհի տերը, սուրն է գոյատևման գրավականը, և սուրն է հավատի պահպանման միջոցը: Սրով ապահովված հավատն է մշտական:

Իր գոյատևման քառուղիներում հայի ձեռքին մշտական խաչն ու սուրն են եղել: Այդ միասնության մեջ հեթանոս նախնիների հզոր ուժն ու կորովն է բյուրեղացել, որը այնքան խտացած է հայ մարտիկի մեջ: Մարտիկ, որը հոգեպես բարի ազնվության տիպար է, բայց կովի դաշտում ժայթքող լավա է, որը քշում տանում է ամեն ինչ:

Շիկացած լավայից է կովում սուրը, դաջվում խաչը, խաչի մեջ ջերմություն կա՝ կործանարար ջերմություն, որը ժայթքում է թշնամու վրա: Խաչն ու սուրն են պահում հային: Այդ է պատճառը որ հայերը ամենուրեք խաչեր են դնում, ոգևորում ու հանում հավատի պայքարելու կոչում:

Բնական, նյութական ու հոգևոր մշակութային արժեքները պատմության ընթացքում ընդհանրացվել են և միասնական ձևով են հանդես գալիս մշակութային ժառանգության առանձին առարկաների մեջ, որը բերում է մշակութային առանձին առարկաների կամ դեստինացիաների համալիրային գնահատման գաղափարին:

Հետազոտության արդյունքների վերլուծությունը ցույց են տալիս որ մշակութային զբոսաշրջությունը վերջնանպատակին հասցնելու համար անհրաժեշտ է յուրաքանչյուր հուշարձանի մեջ առանձնացնել բնական կամ աշխարհագրական դիրքը, գիտական, կրթական, գեղագիտական հատկության բացառիկությունը:

1.Բնական կամ աշխարհագրական դիրքը:

ա) Բնական դիրքը դա հուշարձանի տեղն է բնության մեջ նրա հարաբերակցությանը բնական միջավայրի առարկաների հետ: Այստեղ հաշվի է առնվում նաև հուշարձանի և բնական միջավայրի գեղագիտական ներդաշնակությունը, ռազմավարական նշանակությունը: Այդ առումով

դասական օրինակ կարող են ծառայել Այրիվանքը (Գեղարդը), Հաղարծինը, Գոշավանքը, Նորավանքը, Տաթևը:

Գեղարդը կանգնել է ձեր ժայռերի խստաշունչ ու գեղեցիկ քառսի մեջ, երկինք հասնող քարե աշտարակների մեջ, նախաստեղծության մեջ: Աստված իմ,- բացականչեցինք մենք,-այս ի նչ տեղ են ընտրել: (3-143)

Հաղարծինը կառուցող շինարարը որքան հնարավոր է աննկատելիորեն ներշնչում է որպեսզի մենք հասկանանք թե որտեղ է նա կանգնած, որտեղ ենք մենք ապրում և աստծո դեմքի արտացոլքը իր ստեղծագործության մեջ: (3-280)

Գոշավանքը գտնվում է փոքրիկ գետի ափին բանուկ ճանապարհներից հեռու, անտառապատ լեռների գրկում: Այստեղ տիրում է բացարձակ լռությունը, առողջարար օդը՝ իդեալական պայմաններ ստեղծագործելու համար:

Բացառիկ է Նորավանքի դերը գլխավոր մայրուղուց վանք տանող ճանապարհը անցնում է նեղ գրեթե ուղղաձիգ պատերով կիրճի միջով: Ընդհամենը քար գլորելով կարելի էր փակել վանք տանող մուտքը:

Որոտանի կիրճից վեր նայելիս կարծես թե երկնքում է գտնվում Տաթևը այնքան անհաս բարձրության վրա: Այնքան մոտ ապավինված աստծուն: Տաթևի դիրքը իդեալական կատարյալ է:

բ) Աշխարհագրական դիրքը, ամրոցները, բերդերը, քարավանատները կառուցվել են հաշվի առնելով մոտիկությունը բանուկ առևտրական ճանապարհներին, ջրի աղբյուրներին: Նրանցում հաշվի են առնվել նաև ռազմավարական դերը՝ թույլ չտալով թշնամու մուտքը տարածաշրջան:

Դասական օրինակ կարող են ծառայել Սևանի ավազանում կառուցված կիկլոպյան ամրոցները՝ Լճաշենի, Մեծեփի, Արծվաքարի: Քաղաք ամրոցներ են կառուցվել Արարատյան դաշտում, բացի պաշտպանական նշանակությունից նրանք եղել են առևտրական խոշոր կենտրոններ հանրահայտ մետաքսի ճանապարհի վրա:

2. Գիտական վերլուծությունը

Մշակութային հուշարձանները կառուցվել են գիտական խորը հաշվարկների միջոցով: Կառուցողների մոտ բարձր մակարդակի վրա են եղել մաթեմատիկական, ֆիզիկայի, նյութերի դիմադրության, քարագիտության, սելսմիկագիտության գիտելիքները: Հակառակ դեպքում այդ շինությունները չէին դիմանա հազարամյակների բեռին:

Վաղ միջնադարյան հայաստանի գիտական, ճարտարապետական մտքի լավագույն օրինակ է Ս. Հռիփսիմեի տաճարը: Նրա կառուցողները կատարյալ տիրապետել են քարի շինարարական հատկություններին, երկրաշարժերին դիմադրելու գիտելիքներին: Տաճարի որմնախորշերը փորված են այստեղ, որտեղ պատերի մեջ կան նյութի ավելորդ զանգված: Որմնախորշերը նաև երկրաշարժի հորիզոնական հարվածի ուժի մարիչներ են:

Գեղարդի վիմափար տաճարի կառուցվածքը թույլ է տալիս միջնադարյան շինարարության մեջ տեսնելու ոչ միայն տաղանդ այլ հատուկ գիտելիքներ:

Ճարտարապետական այդ գլուխ գործոցի ստեղծողը անհրաժեշտ գիտելիքներ է ունեցել մաթեմատիկայից նյութի դիմադրությունից և տաղանդի ու փորձառության միջոցով կատարել է ստույգ հաշվարկներ, հակառակ դեպքում լեռը կփլվեր շինարարների գլխին: (3-9)

Տաթև վանքային համալիրի բակում X դ. կառուցված ճոճվող սյունը կառուցողների տաղանդի շնորհիվ դիմացել է երկրաշարժերի ուժին:

3. Կրթական վերլուծությունը

Նախնի թագավորները, իշխանները ազգի պահպանման գլխավոր նախապայմանը համարել են կրթությունը: Այն դժնդակ դարերի կարճատև լուսավոր օրերին հիմնել դպրության կենտրոններ՝ դպրոցներ, համալսարաններ:

Տրդատ Մեծ թագավորի հովանավորությամբ Գրիգոր Պարթևը (Լուսավորիչը) կառուցեց Հայաստանի առաջին Քրիստոնեական Մայր Տաճարը՝ Ս. Էջմիածինը հիմնեց հայոց քահանայատությունը, Ս. Էջմիածնի միաբանությունը, Ս. Հռիփսիմյանց վկայարանները:

Էջմիածնում Սահակ Ա. Պարթևն ու Մեսրոպ Մաշտոցը Վռամշապուհ թագավորի հովանավորությամբ հիմնադրեցին մեսրոպատառ առաջին դպրոցը: Իշխան Իվանե Զաքարյանի հովանավորությամբ 1188թ. կառուցվել է Նոր Գետիկ վանքը: Որը Մխիթար Գոշի շնորհիվ եղել է միջնադարյան Հայաստանի հոգևոր, կրթական խոշոր կենտրոններից մեկը: Այստեղ ուսուցանվել են հայոց և օտար լեզուներ, փիլիսոփայություն, ճարտասանություն, երաժշտություն, արվեստ և այլն:

Սանահինում 966թ. Աշոտ Գ. Ողորմածի կնոջ՝ Խոսրովանուշ թագուհու հովանավորությամբ հիմնադրվել է համալսարան: Համալսարանում բացվել են երաժշտական, բժշկական, փիլիսոփայական դպրոցներ:

Տաթևի համալսարանը հիմնվել է 1390թ.: Օրբելյան իշխանական տան հովանավորության շնորհիվ: Համալսարանը ունեցել է 150-300 ուսանող, ուսուցումը տևել է 7-8 տարի: Այդ ընթացքում ուսուցանվել են փիլիսոփայություն, ճարտասանություն, քերականություն, գրականություն, մանրանկարչություն, երաժշտություն:

Գլաձորի համալսարանը հիմնադրվել է 1291թ., այստեղ դասավանդվել է՝ աստղաբախշություն, թվաբանություն, երկրաչափություն, աստվածաբանություն, երաժշտություն և այլ առարկաներ:

Համալսարանները կերտել են ազգի ներկան և ապագան: Նրանցում են կրթվել հայ մեծամեծերը: Վաղարշապատի Սահակ Մեսրոպյան դպրոցում է կրթվել հայոց սպարապետ Վարդան Մամիկոնյանը:

Գոշավանքում է Մխիթար Գոշի կողմից երկնվել դատաստանագիրքն ու առակների ժողովածուն: Այդ գրքերում հզոր ու կենտրոնացած պետականության գաղափարն է:

4.Գեղագիտական վերլուծությունը

Մշակութային հուշարձաններ ստեղծողները ունեցել են արվեստագետի բարձր ճաշակ, նրանք ընկալել են գեղեցիկը, բնականը նրա հավերժության գաղտնիքները: Իրենց հոգու ամբողջ ներշնչանքն են դրել շինարարության և քանդակագործության մեջ: Արվեստագետի ոգին շունչ է տվել գորշ քարին, նա խոսում է քեզ հետ:

Ակնհայտ կառուցվածքային ողջ աշխատանքը բարեհնչուն համաչափությունների, ընտրված կոմպոզիցիոն միջոցների շնորհիվ համընկնում է ներդաշնակության, հավասարակշռության, տրամադրության: Թալինի կաթողիկեն շքեղ է, աշխարհիկ և պալատական: Ներքին հարդարանքը կազմում է լուսամուտների բազմազանորեն քանդակագործված պսակները: (3-244)

Գլաձորի մանրանկարչական դպրոցը հայ միջնադարյան գեղարվեստի այն դպրոցներից էր որ առավել սերտորեն էր առնչվել մոնամենտալ արվեստի և մշակույթի մյուս բնագավառներին, ոչ մի տեղ չի հանդիպում գույների (մանավանդ սևի) հետ ոսկու համադրման այնպիսի տպավորիչ եղանակ ինչպես Գլաձորում: Գլաձորի մանրանկարչության դպրոցի ավանդույթները շարունակվել են Տաթևում: Նկարչի վարպետությունը արտահայտվել է նկարների բացառիկ գունանշանով, որտեղ աչքի է ընկնում վառ կարմիրն ու կապույտը՝ համադրված շագանակագույնի և դեղինի երանգների հետ: Նրա ստեղծագործությունները առանձնանում են մոնումենտալությամբ կերպարանքի համաչափությունների պահպանմամբ: (4)

Գեղարդի տաճարը բնությունն է ստեղծել: Բնական համաչափության ոչ մի միջամտություն բնության այս վեհ ստեղծագործությանը: Փորձիր ամենացածր ձայնով մի բառ արտասանել ժայռում, իսկ այն արձագանքում է, ասես արթնանում է ժայռի մեջ քարացած երաժշտության ամբողջ ներդաշնակությունը: (3-145)

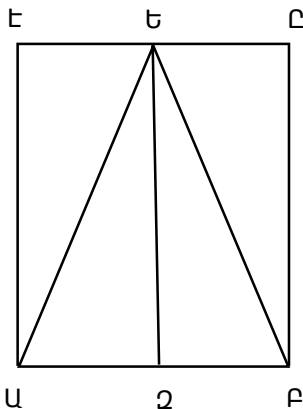
Մակարավանքի Աստվածածին եկեղեցին նրբագեղ է այն ունի մի քանի գոտիներ, որոնք ասես հազցրած լինեն, քարից կերտած նրա մարմնի վրա: Մակարավանքի խորանի հենապատը ինչպես գորգով պատած է զարմանահրաշ գարդաքանդակներով: Գծերի միահյուսվածությունը, ձևերի փոխադարձ ներթափանցումը, քարե մեղրահացերը պոկեպտունկ լի են մարդկային տաղերի անգին մեղրով: (3-256)

Մշակութային ժառանգության կիրառական նշանակությունը: Մշակութային ժառանգության ամբողջական պատկերի ստեղծումը և զբոսաշրջության միջոցով այն հասարակությունը իզորու դարձնելը ունի գործնական նշանակություն: Այն օգնում է իրական պատկերացում կազմել նախնիների ապրելաձևի հոգեկերտվածքի դրական կողմերի վերաբերյալ, նրանց ոգով դաստիարակելու ներկա սերունդներին, օգնելու հպարտանալու անցյալի

ոգեղեն արժեքներով, ունենալու արժանապատվություն, կամք երկրի ու պետության շահերին նվիրվածություն:

Մշակութային ժառանգության կիրառական դերը

զծ. 1

Ա-Բմշակութային ժառանգություն

Ա-Էանցյալը

Բ-Ըներկան

Է-Ըապագան

Բ-Եարժանապատվություն

Ա-Եհպարտություն

Զ-Ե պաշտպանվելու, ստեղծելու, արարելու

Կարողություն

Տուրիզմը օգնում է անցյալի մշակութային արժեքները գնահատել ներկայիս համատեքստում, վեր հանել նրա խորքային կարողությունները և օգնել կազմելու ապագայի ռազմավարական ծրագրեր:

Եզրակացություն

1. Հայոց մշակութային ժառանգությանը մեզ տանում են պատմության խորքերը, մարդկային մտքի և հանճարի նախասկիզբը, ցույց են տալիս ժողովրդի անցած փառավոր ուղին, գիտական տաղանդը, ճարտարապետական մտքի սլացքը, արվեստագետի գեղագիտական ճաշակը:

Նրանք սրբում են մարդու հոգին, բյուրեղացնում են մտքերը, հասարակությունը զինելով հումանիստական գաղափարներով:

2. Հայոց մշակութային հուշարձաններում բնականի և բանականի մարդկայինի ու տիեզերականի միասնության հավերժականությունն է, իրենց կերտվածքով լցնում են աստծո կողմից մոռացվածները:

3. Մշակութային ժառանգության հուշարձանները ունեն ռազմավարական կարևոր բովանդակություն: Իրենց անատիկությամբ, անատիկության ոգով են դաստիարակում ներկա սերունդներին: Սովորեցնում են անհրաժեշտության դեպքում խաչը սուր դարձնել, քանզի միայն սրի միջոցով կարելի է կռել խաղաղությունը:

4. Զբոսաշրջությունը ունի մշակութային ժառանգության ներքին շերտերը թափանցելու, այդտեղից բացառիկ արժեքներ վերհանելու և այդ արժեքները հասարակությանը հասանելի դարձնելու բացառիկ կարողություն:

Գրականություն

1. Մեծելայտիս Էդուարդաս Իմ կրկնակի Արարատը«
Սովետական գրող Երևան 1984 էջ 5
2. Յոթ գարունների երկրում, գիրք երրորդ Բազմանիստ
Հայաստան «Սովետական գրող Երևան 1983 էջ 143,
145, 221, 244, 256, 280, 310:
3. ՀՍՀ Հ.3 Երևան 1977 էջ 91:

Հոդվածը տպագրության է երաշխավորել խմբագրական
խորհրդի անդամ. աշխ.գ.դ. Ա.Ռ.Ավայանը: